

УДК 377.36:630*94

Наталія Стрижак

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ЛІСОТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖІВ: РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день особливого значення у змісті підготовки майбутніх фахівців набуває екологічна складова. Це зумовлено низкою чинників, серед яких варто назвати глобальну екологічну кризу, низький рівень екологічної освіти та свідомості населення, зокрема молоді. Споживацькі настрої, що домінують у суспільстві, утилітарний підхід до вирішення проблем охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування, нехтування правами громадян (зокрема правом жити в екологічно чистому середовищі) та гуманістичними цінностями – усі ці проблеми можна подолати лише на основі прищеплення молоді почуття відповідальності за стан довкілля, здатності сприймати життя як найвищу цінність і невід’ємну частину природи. Важливу роль тут має відіграти якісна екологічна освіта підростаючого покоління. Особливої актуальності це завдання набуває при підготовці фахівців, чия майбутня професійна діяльність пов’язана з проблемами збереження, відтворення і використання природних ресурсів. З іншого боку, важливу роль у вирішенні екологічних проблем відіграє громадськість, активна позиція особистості, локальної громади, суспільства у цілому.

Проблеми формування екологічної компетентності майбутніх фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів у сучасній психолого-педагогічній літературі приділяється велика увага. Так, дослідженням теорії та практики екологічної підготовки у вищій школі присвячені наукові праці Н. Демешкант [4], Л. Титаренко [9], Н. Пустовіт [7], С. Шмалей [11]; процес формування екологічних знань учнів ПТНЗ і студентів вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації вивчали Н. Магура [5], Н. Олійник [6], С. Сапожников [8], Г. Будагянц [3]. Разом із тим, як свідчать результати численних наукових досліджень, процес формування дієвої системи екологічної підготовки фахівців, підвищення рівня екологічної свідомості та культури суспільства в цілому проходить повільно і характеризується наявністю багатьох проблем.

Метою даної статті є з’ясування шляхів подальшого вдосконалення екологічної компетентності фахівців, зокрема випускників лісотехнічного коледжу на основі аналізу опитування викладачів і громадськості.

Соціологічне опитування проведене серед 70 викладачів і майстрів виробничого навчання Кременецького лісотехнічного коледжу віком від 22 до 70 років,

здіяних у процесі викладання наступних циклів навчальних дисциплін: природничо-математичних (13% опитаних), соціально-економічних (13%), гуманітарних (18%), технологічних (14%), механічних (17%), лісогосподарських (25%).

Викладачам запропоновано анкету, що складалася з 6 запитань відкритого, альтернативного і змішаного типів, які дають змогу з'ясувати погляди сучасного викладача на процес формування екологічної компетентності.

На запитання “Чи знайоме Вам поняття “екологічна компетентність”?” відповіді розподілилися таким чином: 27% вважають, що добре обізнані з ним, 67,6% респондентів стверджують, що знайомі в загальних рисах, і 5,4% – ніколи не чули. Результати відповідей на дане запитання залежно від віку та фаху викладача наведені в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання “Чи відомо Вам поняття “екологічна компетентність”?” залежно від віку викладача (у %)

Варіанти відповідей	Вік викладачів, років			
	22 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 70
Ніколи не чули про таке поняття	10,0	—	—	—
Знайомі в загальних рисах	70,0	66,6	89,0	63,6
Добре обізнані з ним	20,0	33,4	11,0	36,4

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що рівень обізнаності з поняттям “екологічна компетентність” залежить від віку викладача. 10% викладачів наймолодшої вікової категорії “ніколи не чули про таке поняття”. Як правило, це молоді викладачі та майстри виробничого навчання, педагогічний стаж яких не перевищує 2 роки. Оскільки саме поняття “екологічна компетентність” з'явилося впродовж останнього десятиліття, то вони, очевидно, не встигли ознайомитися з ним у процесі навчання, а недостатній стаж педагогічної діяльності не дав можливості вникнути в новітні тенденції освіти. Основна маса викладачів (63-89%) решти вікових груп обізнана з цим поняттям у загальних рисах. Викладачі, “добре обізнані із поняттям екологічна компетентність”, складають групу, що цікавиться інноваціями в педагогічній науці.

Аналіз даних, наведених у таблиці 2, показав, що простежується певна залежність між рівнем обізнаності з поняттям “екологічна компетентність” і фахом викладача. Більшість викладачів соціально-економічного, гуманітарного, лісогосподарського, механічного та технологічного циклів знайомі з цим поняттям у загальних рисах (66-85%). Як і слід було очікувати, найбільшу обізнаність у даному питанні виявили викладачі природничо-математичних дисциплін. Серед них відсоток добре обізнаних із даним поняттям у 2-3 рази перевищував відповідні показники для викладачів інших спеціалізацій. Деяко несподіваними

виявилися результати групи викладачів лісгосподарських і соціально-економічних дисциплін, кожен шостий із яких ніколи не чув про таке поняття.

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання “Чи відоме Вам поняття “екологічна компетентність”?” залежно від циклу дисциплін, які читає викладач (у %)

Цикл дисциплін, які читає викладач	Варіант відповіді		
	Ніколи не чули про таке поняття	Знайомі в загальних рисах	Добре обізнані з ним
Природничо-математичний	-	40	60
Соціально-економічний	14,2	85,7	-
Гуманітарний	-	77,7	22,3
Лісгосподарський	16,6	50	33,4
Механічний	-	66,7	33,3
Технологічний	-	75	25

У наступному запитанні, що носило відкритий характер, викладачам було запропоновано дати своє визначення поняття “екологічна компетентність”. Відповіли на питання лише 72% викладачів; переважно без відповіді залишили це запитання викладачі гуманітарного і соціально-економічного циклу. Більшість із тих, хто відповіли (51%) вважає, що екологічна компетентність полягає в обізнаності з екологічним станом планети, держави, регіону; розумінні причин і наслідків екологічної кризи й умов виходу з неї, знанні екологічних законів; раціональному використанні природних ресурсів, охороні та збереженні довкілля.

У меншості виявилися думки, що екологічна компетентність – це система знань і вмінь, які дозволяють особистості розуміти екологічні проблеми і знаходити шляхи їх вирішення (7% відповідей), вміння пропагувати і втілювати в життя екологічні знання та самому дотримуватись екологічних норм поведінки (6%), чутливе сприйняття екологічних проблем в Україні та світі (5%), а також, що це спосіб забезпечити нашу планету від подальшого руйнування (4%).

Аналіз відповідей на дане питання свідчить про те, що приблизно половина опитаних зводять екологічну компетентність до її когнітивного (змістового, знаннєвого) і діяльнісного (практичного, технологічного) компонентів. Лише незначна частина респондентів акцентувала на аксіологічній (ціннісно-мотиваційній) складовій цього феномена. Це свідчить про відсутність цілісного розуміння екологічної компетентності у переважної більшості викладачів. Незважаючи на те, що 27% респондентів вважають, що добре ознайомлені з цим поняттям, найбільш повну відповідь на дане питання дали викладачі природничого циклу (10%), назвавши всі його компоненти: аксіологічний, когнітивний і діяльнісний [2, с. 233].

На третє запитання анкети “Чи вважаєте Ви, що в Україні наявна сучасна система екологічної освіти, яка забезпечує розвиток екологічної культури і формування екологічної компетентності випускників?” лише 19% дали ствердну відповідь.

Позитивну відповідь на питання “Чи вважаєте Ви, що у випускників Вашого навчального закладу сформована екологічна компетентність?” дали 38% опитаних, протилежної думки притримуються 19%, 43% не змогли визначитися з відповіддю.

Що ж до питання “Хто повинен відповідати за формування екологічної компетентності у студентів”, то відповіді розподілилися таким чином: всі викладачі (57%), викладачі природничого циклу (16%), міністерство освіти (3%), сім’я (2%), суспільство (2%), керівництво країни (1%), адміністрація навчального закладу (0%), інший варіант (19%). Серед відповідей викладачів, які обрали “інший варіант”, переважали думки (12% від усіх відповідей), що за процес формування екологічної компетентності повинні відповідати не лише викладачі, але й сім’я, суспільство, органи державної влади комплексно.

Останнє запитання анкети стосувалося причин недостатнього рівня екологічної культури випускників навчального закладу. Було запропоновано три альтернативні відповіді та можливість висловити свій варіант. Найбільшу кількість виборів отримав перший варіант: екологічна освіта зводиться лише до інформування студентів про екологічні проблеми і має недостатню практичну спрямованість (40,5%); 27% респондентів схилиються до другого варіанту: проведені екологічні заходи не мають системного характеру; 11% вбачають проблему у відсутності взаємозв’язку всіх форм навчання, виховання і розвитку; 21,5% виділяють інші причини, а саме: невідповідність навчальних програм сучасним вимогам; недосконалість навчальних планів; відсутність екологічної складової у змісті дисциплін усіх циклів; недостатній рівень використання інтерактивних та інформаційних технологій.

Результати відповідей на дане питання залежно від віку респондентів наведені в таблиці 3. Їх аналіз засвідчив, що переважна більшість (72,7%) викладачів старшої вікової групи обрали перший варіант відповіді. Цікаво, що такий варіант отримав найбільшу кількість виборів і серед наймолодшої вікової групи викладачів (50%). Кількість виборів другого і третього варіантів відповідей поступово збільшується з віком респондентів. Серед молодих викладачів 10% опитаних вважають, що у випускників їхнього навчального закладу достатній рівень екологічної культури.

Викладачі у віці 41-50 років найважливішим вважають відсутність системності у проведенні екологічних заходів та єдність всіх форм навчання, виховання і розвитку в процесі формування екологічної компетентності. Ці за-

кономірності можна пояснити змінами основних тенденцій у педагогічній науці. Раніше, у 60-70-х роках, пріоритетним було практичне застосування теоретичного матеріалу; у 80-90-х роках набули актуальності принципи системності та систематичності, а також єдності всіх форм навчання, виховання і розвитку. На початку XXI ст. перелічені принципи і тенденції не втратили своєї актуальності, поряд із цим, набуло популярності використання інформаційних та інтерактивних технологій у навчально-виховному процесі.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання “Назвіть причини недостатнього рівня екологічної культури випускників вашого навчального закладу” відповідно до вікових категорій викладачів (у %)

Варіанти відповідей	Вік викладачів, років			
	22 – 30	31 – 40	41 – 50	51 – 70
Екологічна освіта зводиться лише до інформування студентів про екологічні проблеми і має недостатню практичну спрямованість	50	33	23	72,7
Проведені екологічні заходи не мають системного характеру	20	33	44	-
Відсутність взаємозв'язку всіх форм навчання, виховання та розвитку	10	17	33	-
Інші причини	10	17	-	27,3

Оскільки на процес формування екологічної компетентності техніків лісового господарства впливають соціально-культурні умови, то нами вивчено рівень екологічної освіченості населення.

Для вивчення рівня екологічної підготовки населення розроблено анкети, які включали 16 питань і були розбиті на три блоки. Перший блок включав інформацію про респондента (стать, вік, освіта, стан зайнятості та ін.), питання другого і третього блоків дали змогу проаналізувати обізнаність громадян із поняттям “сталий розвиток”, причинами і наслідками екологічної кризи, значенням екологічної освіти, рівень їх готовності до участі у громадських екологічних організаціях і добровільних екологічних акціях.

Нами проведено контактне опитування 300 респондентів Кременецького району віком від 18 до 68 років. З опитаних 72,5% склали чоловіки і 27,5% – жінки. За сімейним станом респонденти поділилися таким чином: одружені – 40%, неодружені – 50%, розлучені – 6%, немає відповіді на запитання – 3%. За рівнем освіти респонденти склали такі групи: 8,75% респондентів мають незакінчену середню освіту, 48,75% – середню або середню спеціальну 26,25% – вищу або незакінчену вищу освіту. Розподіл респондентів за станом зайнятості такий: працюють у державному секторі (73,5%); працюють у приватному секторі (8,25); приватних підприємців (3,5%); студентів чи учнів (11%); пенсіонерів – (3%).

У ході опитування у більшості населення виявлено низький рівень екологічної освіти та поінформованості про екологічні проблеми сучасності. Так, на запитання “Чи знайомі Ви з таким поняттям, як “сталий розвиток?”” 32,5% респондентів заявили, що ніколи не чули про таке поняття, 53% стверджують, що знайомі з ним у загальних рисах і лише 10% – добре обізнані з ним.

Рівень екологічної обізнаності населення цілком прогнозовано залежить від рівня освіти. Так, серед тих, що вибрали варіант відповіді “добре обізнані з глобальними екологічними проблемами”, 5% мають незакінчену середню освіту, 28% – середню або середню спеціальну освіту і 35% – вищу освіту. Незалежно від рівня освіти переважна більшість опитаних (87%) визнає важливість екологічної освіти (95% жінок і 79% чоловіків).

Аналіз розподілу респондентів за станом зайнятості та їх визнанням важливості екологічної освіти і процесу формування екологічної компетентності у підростаючого покоління, дає змогу стверджувати: серед тих, хто працює у державному секторі, 66% визнають важливість екологічної освіти; серед тих, хто працює у приватному секторі, 64% підтримують думку про важливість екологічної освіти і процесу формування екологічної компетентності; серед опитаних приватних підприємців 40% опитаних дали ствердну відповідь на запропоноване питання; серед студентів та учнів 86% підтримують думку щодо формування екологічної компетентності та важливості екологічної освіти; серед опитаних пенсіонерів 66% підтримують думку щодо формування екологічної компетентності та важливості екологічної освіти.

Розподіл відповідей на питання “Хто повинен відповідати за формування екологічної компетентності у підростаючого покоління?” в залежності від статі та сфери зайнятості наведено у таблицях 4 і 5.

Таблиця 4

Розподіл відповідей на запитання “Хто повинен відповідати за формування екологічної компетентності у підростаючого покоління?” за ознакою статі (у %)

Відповідальні за формування екологічної компетентності	Чоловіки	Жінки
Всі викладачі	35	37
Викладачі природничого циклу	43	23
Адміністрація навчального закладу	3	3
Сім'я	2	15
Суспільство	4	17
Міністерство освіти	10	2
Керівництво країни	3	3

Зафіксовані певні гендерні відмінності у варіантах відповідей. Жінки значно більше, ніж чоловіки, схильні покладати відповідальність за формування екологічної компетентності на соціальні інститути – сім'ю та суспільство в цілому, тоді як чоловіки вважають це обов'язком виключно навчального закладу та міністерства освіти (так вважають 88% опитаних).

Таблиця 5

Розподіл відповідей на запитання “Хто повинен відповідати за формування екологічної компетентності у підростаючого покоління?” залежно від місця роботи респондента (у%)

Відповідальні за формування екологічної компетентності	Працюють у державному секторі	Працюють у приватному секторі	Приватні підприємці	Учні, студенти	Пенсіонери
Всі викладачі	22	26	32	30	28
Викладачі природничого циклу	42	40	48	41	38
Адміністрація навчального закладу	7	2	2	4	3
Сім'я	7	6	2	5	10
Суспільство	10	12	8	12	15
Міністерство освіти	8	10	6	5	4
Керівництво країни	4	4	2	3	2

Отримані результати засвідчили, що незалежно від сфери зайнятості та віку більшість опитаних покладають відповідальність за формування екологічної компетентності у підростаючого покоління на педагогів (64-80% респондентів). Лише від 8 до 15% опитаних вважають це завданням усього суспільства.

Таким чином, процес формування екологічної компетентності у техніків лісового господарства залежить від соціокультурних умов і організації навчально-виховного процесу, які характеризуються наявністю багатьох проблем, зокрема відсутністю у педагогічного колективу єдиної думки щодо процесу формування екологічної компетентності та змісту поняття “екологічна компетентність” (лише 10% викладачів можуть точно сформулювати визначення поняття “екологічна компетентність”). З метою підвищення рівня екологічної компетентності викладачів коледжу необхідно провести обговорення даного питання на засіданнях методичних об'єднань викладачів, циклових комісій, “Школі молодого викладача”.

Викладачі вказують на відсутність сучасної системи екологічної освіти, яка б забезпечувала формування екологічної компетентності фахівців і розвиток екологічної культури і свідомості у населення; також вони невпевнені в

наявності екологічної компетентності у випускників, підготовку яких вони здійснюють. У педагогів немає чіткого усвідомлення того, хто повинен бути відповідальним за процес формування екологічної компетентності.

З аналізу результатів дослідження рівня екологічної підготовки та свідомості населення Кременецького району можна зробити висновок, що, попри актуальність і постійне висвітлення екологічних проблем, у населення відсутня обізнаність і зацікавленість у цих питаннях. Найбільш активними й екологічно свідомими виявилися жінки, молодь і пенсіонери; чоловіки виявили певну байдужість до цих проблем. Екологічна обізнаність населення виявила чітку кореляцію з освітнім рівнем респондентів. Більшість опитаних визнають важливість проблеми формування екологічної компетентності у техніків лісового господарства. Головну роль у цьому процесі вони відводять викладачам.

Отримані результати засвідчили, що створення сучасної системи екологічної освіти, яка б забезпечувала розвиток екологічної культури і формування екологічної компетентності фахівців та населення, залишається актуальною науковою проблемою. У її вирішенні важливу роль буде відігравати створення екологічно орієнтованого середовища, в якому перебувають студенти, взаємодія громадськості з навчально-виховними закладами, єдність життєвих пріоритетів освіти та суспільства.

1. *Адабашев Б.* Екологічна культура як складова загальної культури майбутнього фахівця технічного профілю / *Б. Адабашев, Д. Коломієць* // Вісник Прикарпатського університету. — 2008. — Вип. XXV. — С. 284—289.
2. *Алексеев С. В.* Развитие исследовательских способностей у старшеклассников как условие формирования экологической компетентности / *С. В. Алексеев* // Вестник МГТУ им. М. А. Шолохова “Экопедагогика”. — Вып. 5. — С. 231—236.
3. *Будагянц Г. М.* Педагогічні умови формування екологічної компетентності інженерів у галузі енергетики / *Г. М. Будагянц* // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. — 2009. — № 24—25. — С. 318—323.
4. *Демешкант Н. А.* Теоретичні та практичні напрями розвитку екологічної освіти у вищих навчальних закладах природничо-аграрного спрямування / *Н. А. Демешкант* // Нові технології навчання : науково-методичний збірник / Науково-методичний центр вищої освіти. — К., 2009. — № 56. — С. 15—20.
5. *Магура Н. Л.* Формування екологічних знань учнів професійно-технічних закладів освіти у процесі вивчення біології : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / *Н. Л. Магура* ; АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. — К., 2002. — 19 с. — укр.
6. *Олійник Н. Ю.* Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання (інформатика)” / *Н. Ю. Олійник*. — Харків, 2005. — 19 с.

7. Пустовіт Н. А. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків / Н. А. Пустовіт // Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія. — Вип. 5. — Вінниця : РВВ ДП “Державна картографічна фабрика”, 2001. — С. 59—62.
8. Сапожников С. В. Екологічне виховання студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації будівельного профілю : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / С. В. Сапожников. — Дніпропетровськ, 2006. — 19 с.
9. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання” / Л. М. Титаренко. — К., 2007. — 20 с.
10. Формування екологічної компетенції школярів : наук.-метод. посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонкова. — К. : Педагогічна думка, 2008. — 64 с.
11. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка і історія педагогіки” / С. В. Шмалей. — К., 2005. — 44 с.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2012

Н. Стрижак

Формирование экологической компетентности выпускников лесотехнических колледжей: результаты эмпирического исследования

На основе анализа результатов опроса преподавателей лесотехнического колледжа и общественности в статье обсуждаются основные проблемы формирования и дальнейшего совершенствования экологической компетентности техников лесного хозяйства.

Ключевые слова: экологическая компетентность, формирование экологической компетентности, техники лесного хозяйства, экологическая подготовка.

N. Stryzhak

Ecological Competence Formation of the Forestry Colleges' Graduates: the Results of Empirical Research

The article deals with the main problems of formation and further development of ecological competence of forestry technicians, based on the analysis of the survey's results, in which teachers of the Forestry College and the public took part.

Key words: ecological competence, environmental competence formation, forestry technicians, environmental training.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Л. Б. Лук'янова